

SOKRATİK YÖNTEM İLE DİN EĞİTİMİNDE KAVRAM ÖĞRETİMİ
CONCEPT TEACHING IN RELIGIOUS EDUCATION WITH THE SOCRATIC METHOD

Mehmet SU

Doktora öğrencisi,

mhmtsu@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9037-8901

Öz

Bu çalışmanın çıkış noktası, dini kavramların öğretiminde Sokratik sorgulama yönteminin kullanılmasıyla “öğrenciler kavramları öğrenebiliyor mu?” Sorusuna cevap aramaktır. Bu ana soruya bağlı olarak araştırmanın amacı din eğitiminde öğretilen kavramların Sokratik sorgulama yöntemi ile öğretilmesinin imkân ve olasılıklarının araştırılmasıdır. Sokratik yöntem çok eski bir öğretim tekniği olsa da modern yöntemlere esin kaynağı olmaya devam etmektedir. Bugün kullanılan soru cevap tekniklerinin bir kısmı, buluş yoluyla öğretim, işbirlikçi öğretim gibi yaklaşımlar temelde bu en eski öğrenci merkezli yaklaşıma (yönteme) dayanmaktadır.

Din eğitiminde sunuş tekniğine dayalı yaklaşımların sıkça kullanılması öğrencileri pasif bir alıcı yaptığı bilenen bir gerçektir. Öğrencinin eğitim öğretim sürecine katılabilmesi, bilgiyi analiz edebilmesi, kendisini bilgide var edebilmesi diyaloga dayalı yaklaşımı gerekli kılar. Sokratik yöntem bu amaca hizmet edecek unsurları içermektedir. Din eğitiminde buna benzer yaklaşımların denenmesinde yarar vardır. Bu araştırmadan elde edilen verilerin din öğretimi uygulamalarını planlamada sahadaki eğitimcilerle katkı sağlaması umulmaktadır. Bu çalışmada, Sokratik yöntemin aşamaları ve bu alanda yapılan çalışmalar literatür tarama ve doküman incelemeyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Sokratik Yöntem, Kavram Öğretimi

Abstract

The starting point of this study is the use of the Socratic inquiry method in the teaching of religious concepts to ask “can students learn concepts?” the answer to the question is to look for. Depending on this main question, the aim of the research is to investigate the possibilities and possibilities of teaching the concepts taught in religious education by the Socratic inquiry method. Although the Socratic method is a very old teaching technique, it remains an inspiration for modern methods. Some of the question and answer techniques used today, approaches such as teaching through invention, collaborative teaching are basically based on this oldest student-centered approach (method).

It is a well-known fact that the frequent use of presentation-based approaches in religious education makes students a passive recipient. The ability of a student to participate in the educational process, analyze information, present himself in information makes it necessary to take a dialogue-based approach. The Socratic method includes elements that will serve this purpose. It is useful to try similar approaches in religious education. It is hoped that the data obtained from this study will contribute to educators in the field in planning religious education practices. In this study, the stages of the Socratic method and the studies carried out in this field are discussed with the help of literature review and document review.

Keywords: Religious Education, Socratic Method, Concept Teaching

1. Giriş

Bilinen en eski öğretim yöntemlerinden biri olan Sokratik yöntem, çağımız eğitim anlayışının üzerine yaslandığı felsefi temeller ile büyük oranda örtüşmektedir. Her şeyden önce bu yöntem öğrenciyi merkeze alan bir yöntemdir. Öğrenci bilgiye hazır olarak ulaşmaz. Kendi çabası ve araştırmasıyla, aslında nüveleri kendisinde olan bilgiyi ortaya çıkarır. Son dönem araştırmaları eski düşüncelerin aksine insan zihninin dünyaya bomboş gelmediğini ortaya koymuştur. Dinin anlam dünyasının şemaları başta olmak üzere, çocuk pek çok açıdan dünyaya donanımlı olarak gelmektedir. Bazı nörobiyolojik araştırmalarda inancın kaynağını doğrudan biyolojide bulan çalışmalar da mevcuttur.¹ Bu temelden hareketle eğitime çocuktaki bu yetenek ve olanakları ortaya çıkarma ve geliştirme rolü biçilmiştir. Yani eğitim öğrencinin yeteneklerini ortaya çıkarmaya kılavuzluk eden, ona rehberlik eden bir araç konumundadır.

Sokratik yöntem öğrencisi Platon'un diyaloglarında anlamını bulan bir yöntemdir. Çünkü Sokrates'in bu yaklaşımıyla ilgili kendisinin yazdığı herhangi bir eser bize ulaşmamıştır. Bu diyalogların konusu genellikle adalet, güzellik, cesaret, erdem ve dostluk gibi, hepsi de Sokrates'in önderliğindeki disiplinli sorgulamalar aracılığıyla tanımlanan bazı temel kavramlardan oluşmaktadır. Bu disiplinli diyaloglar, katılımcılarını sorgulanan kavramları daha iyi anlamaya teşvik eden pedagojik birer etkinliktir. Öğrencileri sorgulama boyunca desteklemeye dayanan bu yöntemde, öğretmen öğrencilere gerekli bilgileri hazır olarak vermez. Bunun yerine, öğretmen ve öğrenci konuyu analiz ederek bilgiyi birlikte ararlar. İyi planlanmış Sokratik yöntemle öğretim, öğrenme kalitesine, öğrencilerin kendini geliştirmelerine, eleştirel düşünmeye ve aktif öğrenmeye katkı sağlayabilir. Bu yaklaşım öğrencilerin yaşamları boyunca uygulayacakları güçlü bir entelektüel alışkanlık kazanmalarına yardımcı olabilir.²

Soru sorma eskiden beri kullanılan bir yöntem olmakla birlikte Sokrates'te bu farklı bir hüviyete bürünmüş görünmektedir. Sorular bir şeyleri öğrenmenin aracı olmakla birlikte, aynı zamanda insanların bildiğini zannettiği şeyleri düşünmeye ve sorgulamaya iten, bilginin yeniden inşa edilmesine olanak sağlayan kullanışlı araçlardır. Ancak soru sormak öyle basitçe merakı giderecek bir atılganlıkla değil de, bir hedefe yönelen, kendi içinde tutarlılık arz eden bir yapıya büründürülerek yapıldığında zihinleri dönüştürücü bir etki yaratmaya aday olabilmektedir. Bu özelliğinden dolayıdır ki Sokrates dönemin Atina toplumunda gençlerin ahlakını bozucu biri olarak yargılanmış ve ölüme mahkûm edilmiştir. Diyaloglarında ısrarla hiçbir şey bilmediğini ve "Tek bildiğim şey hiçbir şey bilmediğimdir."³ diyerek, konuştuğu gençlere hiçbir şey öğretmediğini söylemiştir. İnsan hayatının pratik sorunlarını merkeze alan bu yeni yaklaşım, Sokrates'te insanın anlam arayışı bağlamında derin bir sorgulamaya dönüşmüştür. O, ortalıkta, çarşı-pazarda, idman yerlerinde gezerek, insanları

¹ Mustafa Köylü – Cemil Oruç, "Dini İncanın Temellerinin Bilimsel ve Teolojik Değerlendirmesi: Nöroteoloji [Scientific and Theological Evaluation of Religious Belief: Neurotheology]". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal25/2(December2021)

² Haris Delic – Senad Becirovic, Socratic Method as an Approach to Teaching, European Researcher. Series A, Vol.(111), (2016), 513

³ Platon, *Diyaloglar*, (15. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2019), 15

hayatlarının anlamı ve amaçları bakımından düşünmeye, çevresindekilerden edindiği geleneksel kültürü sorgulamaya, onlarda zihinsel bir uyanış gerçekleştirmek için teşvik etmeye çalışırdı.⁴ Çünkü kâinat ile kâinatta bulunan varlıkların seyrini idrak etme, onları değerlendirme yaratılışı gereği canlı ve akıl melekesine sahip insana özgüdür.⁵

Bu çalışmanın çıkış noktası, din eğitiminde dini kavramların öğretiminde Sokratik sorgulama yöntemi kullanmanın imkân ve olasılıkları nedir? sorusuna cevap aramaktır. Araştırmanın amacı, öğrenci etkinliğini ön plana çıkaran, cevabı öğrenciye bulduran Sokratik yöntemin din eğitiminde kavramların öğretimine ne gibi katkılarının olabileceğini ortaya koymaktır.

2. Sokratik Yöntemin Eğitime Dair Temelleri

Sokratik yöntem öğrencinin yaşantısından hareket eden bir yöntemdir. Bilgi hazır olarak verilmez. Sistematik sorular aracılığıyla bilgi öğrenciye buldurulur. Birlikte tartışma ve düşünmeyi biçimlendirme yöntemi olan Sokratik yöntem, öğrencinin ön bilgilerinden hareketle çıkarımlarda bulunması, bilgileri arasında geçiş yapması ve sorular sorarak bilgisini tartması sağlanmaktadır.⁶ Bilgiye ulaşmak için yoğun bir zihinsel çaba, sıkı bir çalışma, merak ve bilginin birey tarafından kendisine mal edilmesi gerekir. Kendisini bilgili zanneden insan, eksikliğini fark etmezse öğrenmeye güdülenme ve merak oluşmaz.⁷ Bu yüzden sorgulama, teorik bir konunun kişiden bağımsız olarak entelektüel bir çabayla sürdürülmesine değil kişiden yola çıkarak yapılmasına dayalıdır.

Delic ve Becirovic⁸, Sokratik yöntemin hedeflerini şöyle sıralamıştır:

1. Sokratik eğitim yönteminin temel amacı sorgulamaktır. Yani sorgulamayı öğretmektir. Sorgulamanın amacı, öğrencilerin iddialarına tamamen karşı çıkmak değil, yanlışlarını görmelerini sağlamaktır.
2. Sokratik yöntem öğrenci ve öğretmen arasındaki bir diyalogdur. Öğretmenin rolü soruları sormak, öğrencinin rolü ise soruları yanıtlarken geçmiş deneyimlerini ve bilgilerini gözden geçirmektir.
3. Son olarak bu yöntem, sadece öğretmen ve öğrenciler arasında etkileşimli bir diyalog olmakla kalmaz, aynı zamanda tümevarımsal özelliklere sahiptir. Öğretmen sürekli olarak öğrencileri akıl yürütmelerindeki yanlışları görmeye yönlendirir, daha sonra sorunu açıklığa kavuşturmak için zıt örnekler kullanır. Böylece öğrencinin düşünme süreçlerini yapılandırmayı hedefler.

Sokrates, bilginin insanda doğuştan var olduğunu, bunların hatırlanmasıyla bilginin elde edileceğini düşünüyordu. Doğuştan olan bu bilgiyi ortaya çıkarmak için

⁴ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, (32. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2019), 53

⁵ Mehmet Emin Şahin, Müsebbihât Sûrelerinin Tefsinde Molla Sadrâ'nın Tesbih Kavramına Yaklaşımı (Hadîd, Cum'â ve A'lâ Sûreleri Bağlamında), *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, cilt 15 s.4 (561-573, 2020b), 568

⁶ İdil Kefeli - Utku Kara, Çocukta Felsefi Ve Eleştirel Düşüncenin Gelişimi, *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, vol: 41, no: 1, (339-357, 2008), 341

⁷ Ahmet Cevzici, *Sokrates*, (4. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2013), 91

⁸ Delic – Becirovic, "Socratic Method", 515.

özel bir uğraş gerekir ki bu onun yöntemini oluşturmaktadır.⁹ Bu yöntem temelde iki aşamadan oluşur:

1. Diyalektik Ayıklama (Çürütme)
2. Buldurma (Doğurtma)

2.1. Diyalektik Ayıklama (Çürütme)

Sokrates Atina sokaklarında insanlarla bir araya gelir, onlara yaptıkları işlerle ilgili sorular sorar. Örneğin bir politikacıya adaletin ne olduğunu sorar. Ya da bir askere cesaret nedir diye sorar. Onlar bu sorulara cevap verirken Sokrates bir başka soru sorar ve ne demek istediğini tam olarak anlamaya çalışır. Bununla da yetinmez muhatabının verdiği cevaplar üzerinden zekice kurgulanmış metodik sorular sorar. Tartışma öyle bir hale gelir ki başta yapılan tanımın tam tersi bir durum ortaya çıkar.¹⁰

Sokrates'in sadece sorular sorarak, muhatabının çelişkilerini ortaya çıkardığı bu süreç, tartışma boyunca ortaya çıkan bütün olası tanımlar çürütülünceye ve verecek başka cevap kalmayınca kadar devam eder. Geline nokta zihinsel bir kaos ve uyuşma halidir. Böylece sorgulama yoluyla doğru bilgiye giden yolda, doğru bilgiyi perdeleyen olumsuzluklar ortadan kalkmış olur. İnsanların dogmatik uykularından uyandırılmaya çalışıldığı bu çürütme yönteminin sonunda kişi yanlış bilgilerinin kibrinden kurtulmuş olarak artık gerçek bilgiye ulaşmak için hazır hale getirilmiş olur. Araştırılan, sorgulanan sadece insanların moral değerlerine yönelik zihinsel tutumlar değildir, bizatihi insanın davranışları, yaşam biçimi, yani hayatıdır.¹¹ Sokrates'le konuşmadan önce insanların, hayatlarının anlamıyla, inançlarıyla ilgili herhangi bir sorunu yoktur. Onlar nasıl yaşanması gerektiğiyle ilgili kendilerince doğru bilgilere sahiptir. Ancak Sokratik sorgulamayla ayaklarının altındaki zemin kaymaya başlar. Sokratik yöntemin bu ilk basamağı genellikle yanlış anlaşılabilir. Sokrates'in amacı insanlarla alay etmek değildir. Aksine amacı, fikirlerindeki eksiklikleri ve yanlışlıkları muhatabına göstererek onu doğruyu bulmaya motive etmektir. Kişi fikirlerinin yanlışlığını anladığında yetersizliğini anlayacak, doğruyu bulmaya daha istekli olacaktır.¹²

2.2. Buldurma (Doğurtma)

Sokrates konuştuğumuz kavramların insanın ruhunda var olduğuna inanmaktadır.¹³ Bu öncülden hareketle sorgulamasında bunu ispatlamaya çalışır. Kendisini de bir öğrenci olarak konumlandırarak muhataplarına sadece sorular sorar. Hangi bir yönlendirmede bulunmadan düşüncelerinin çelişkilerini zekice sorularla ortaya koyar. Diyaloglarında vermek istediği mesaj, aslında 'iki kişi bir konuyla ilgili görüşlerini ortaya koyabiliyorlarsa ve birçok noktada görüş birliği meydana gelebili-

⁹ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, (Karakoç Yayınları, Ankara, 1998), 145

¹⁰ Sena Coşğun, Bir Yurttaş Yetiştirme Denemesi: Sokrates ve İdeal İnsanı, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*; (29), (68-80, 2015), 75

¹¹ Cevizci, "Sokrates", 94

¹² Aydın, "Buldurma Yöntemi", 154

¹³ Keneth Seeskin, *Dialogue and Discovery : A Study in Socratic Method*, (State Universty of New York press, Albany, A.B.D, 1987, 98; Platon, *Diyaloglar*, 2017a: 70

yorsa, bu önceden sahip olunan tümel bazı kavramların varlığıyla mümkündür' düşüncesine dayanmaktadır. Aksi takdirde konuşmanın da, tartışmanın da, birlikte yaşamının da bir anlamı olmaz. Konuşma, ancak kavramlara tam tamına olmasa da bir birine benzer anlamlar yüklemekle mümkün olur.¹⁴

Boş bir bidonu doldurur gibi insana bilgi yüklenemeyeceğine inanan Sokrates, yakın dönemin önemli eğitim eleştirmenlerinden olan Freire ile benzer düşüncelere sahiptir. Freire,¹⁵ modern eğitimin insan zihnini uyuşturmasından, öğrencilerin öğretmenler tarafından doldurulması gereken 'bidonlar'a dönüştürülmesinden yakınır. Tıpkı Sokrates'te olduğu gibi eğitimin iki tarafı olan öğretmen ve öğrenciyi beraber öğrenmeye ve aynı anda hem öğretmen hem de öğrenci olmaya çağıran sorgulayıcı bir yaklaşımı önermektedir. Bankacı eğitim yöntemi diye tanımladığı bu yöntemi bütün yönleriyle reddeden Freire, bunun yerine; insanları bilinçli varlıklar, bilinci de hayata yöneltmiş bilinç olarak kavramak gerektiğini, insanların bilgi hesabına yatırım yapmayı öngören eğiticilik modeli yerine, insanların hayatla ilişkilerindeki problemleri tanımlamalarının pratiğine geçilmesinin gerekliliğini vurgular.

Sokratik yöntem uygulanırken şu beş aşama takip edilmelidir:

1. Merak uyandırmak (örneğin: cesaret nedir, erdem nedir, vb.)
2. Hipotez (diyalogun temel konusu haline gelen soru hakkında fikri veya iddiayı içerir)
3. Diyalektik çürütme ve çapraz inceleme (Sokratik uygulamanın çekirdeğini oluşturur; hipotez sorgulanır, hipotezi kanıtlamak veya reddetmek için karşı örnekler verilir.)
4. Hipotezin kabulü / reddedilmesi (katılımcılar karşı örneği kabul eder veya reddeder)
5. Eylem (soruşturma bulgularına göre hareket etmek).¹⁶

Sokratik sorgulama yönteminde, genellikle tartışma bir sonuca bağlanmadan askıda bırakılır. Önemli olan şey insanların zihinlerinde soru işaretleri bırakmaktır. Arayışın devam edebilmesi buna bağlıdır. Yoksa insanlar aldıkları cevaplardan tatmin olarak sorgulamayı bırakırlar. Sorgulamada ısrar, kararlılık ve tekrar önemlidir. İnsan aynı şeyler üzerinde ısrarlı sorular soracak olursa bunlar hakkında en doğru bilgiyi elde edecektir. Sorgulama bırakılır veya yeterli görülürse gelişme ve ilerleme mümkün olmayacaktır.

3. Eğitimde kavram öğretimi ve Sokratik yöntem

Kavramlar üzerinde yapılan analizler ve değerlendirmeler insanlık tarihiyle eşdeğer olsa da Sokrates'le birlikte sistematik bir hüviyet kazanmıştır.¹⁷ Kavramın farklı tanımları olmakla birlikte bütün anlamlarında onun bir soyutlama ve genel-

¹⁴ Gregory Murphy, *The Big Book of Concepts*, (A Bradford Book The MIT Press Cambridge, Massachusetts/London, England, 2002), 1

¹⁵ Poul Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, (2. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995), 51.

¹⁶ Peter Boghossian, *Socratic Pedagogy, Critical Thinking, and Inmate Education*, *The Journal of Correctional Education*, 57(1), (March, 42-63, 2006), 48; Delic ve Becirovic, "Socratic Method", 516

¹⁷ Doğan Özlem, *Mantık, Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*, (İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004), 65

leme olduğuna dair ittifak vardır. Buna göre kavram, nesne, varlık, olay ya da olguların özelliklerinin zihinde soyutlanıp sınıflandırılması ve genellenmesidir.¹⁸ Kavramlar zihinsel yapılardır. Zihinsel yapılar olarak kavramlar, düşüncenin yapı taşlarıdır. İnsan zihni çeşitli nesne, olay, fikir ve davranışların ortak özelliklerinin keşfederek, onları sınıflara ve kategorilere ayırır. Kavramlar, ortak yönleri olan çeşitli kategorilerin soyut temsilleridir.¹⁹

Kavram, günümüz Batı dillerinde 'concept' kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Aynı kökten gelen ve kavramlaştırma anlamına gelen 'conception', kelimesinin düşünceyi inşa etmedeki önemini açığa vuran bir anlamı vardır. Dölleme, hamileliğin başlangıcı anlam köküne sahip olan bu kelimedenden yola çıkarak, kavramların da yeni bir düşüncenin ete kemiğe bürünmesine aracılık ettikleri, düşünceye hayat verdikleri söylenebilir.²⁰ Kavramlar, geçmiş deneyimleri hayat ile mevcut etkileşimlere bağladıkları ve kavramlar aracılığıyla daha büyük bilgi yapılarıyla bağlantı kurdukları için bir tür zihinsel tutkal görevi görürler. Örneğin manavda görülen domatesler daha önce hiç görülmemiş olsa da, muhtemelen yenilen diğer domateslere benziyor ve bu yüzden yenilebilir. Bu nedenle kavramlar düşünce süreçlerine büyük ekonomiklik katar. Kavramlar olmasaydı dış dünyadaki her şeyi tek tek hatırlamak ve öğrenmek durumunda kalırdık.²¹ Bir kategoriye karşılık gelen bir kavram (zihinsel temsil) oluşturulduysa, bu kavram o kategorideki yeni bir varlığı anlamlandırmaya ve uygun bir şekilde yanıt vermeye yardımcı olacaktır. Kavramlar, dünya hakkındaki bilgilerin çoğunu belirginleştirir, insanlara neler olduğunu ve hangi özelliklere sahip olduklarını söyler. Bir kediye tanımlamak veya bir domatesle ne yapılabileceğini bilmek büyük bir entelektüel başarı gibi görünmeyebilir, ancak böyle bir kavramsal yetenek olmadan hayatın sağlıklı bir şekilde devam etmesi mümkün değildir.²²

İnsanlık bugün gelmiş olduğu gelişmişlik seviyesine dilin oluşturmuş olduğu imkânlar sayesinde ulaşmıştır. Her türlü insani etkinlik dil aracılığıyla anlaşılır hale gelir. "Dil gibi simgesel kodlarla temsil edilen kurallı bir araç olmasaydı, insanlar birbirleriyle iletişim kurarak soyut düşünme, planlama, toplumu örgütleme ve kültürünü aktarmayı başaramazdı".²³ Kavramlar aynı zamanda bireyin deneyimlerini daha tutarlı ve doğru bir şekilde açıklama yeteneğini geliştirir ve başkalarıyla daha etkili iletişim kurmasını sağlar. Dolayısıyla dilin işlevleri insanın iletişim amaçlarına ve pratik ihtiyaçlarına hizmet eder.

Kavramların birçok yararları vardır. Kavramlar ilişkileri öğreterek yeni kavramlara ve sentezlere ulaşmaya olanak sağlar. Karmaşıklığı ve çeşitliliği düzenleyerek anlaşılmayı kolaylaştırır. Kavramlar iletişimi sağlarlar. Kavramlara verilen ortak

¹⁸ Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, (Anı Yayıncılık, Ankara, 2012); Şahin, Mehmet Emin, Molla Sadrâ Tefsirinde Lafzatullah, (*Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Dergisi*, c.13 s.25 (2020) s.109-126, 2020a)

¹⁹ Nurettin Fidan, *Eğitim Psikolojisi*, (Alkım Yayınları, Ankara, 1985), 189; Şahin, Mehmet Emin, Kur'an Tefsirinin Felsefi ve İş'ârî İmkânı (Molla Sadrâ Örneği), (*Bilsam Yayınları*: 15, Malatya, 2020c), 50

²⁰ Kübra Bilgin Tiryaki – Lütü Sunar, *Kavram Geliştirme*, (Nobel Yayınları, Ankara, 2016), 1

²¹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, (15. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006), 216

²² Murphy, *The Big Book of Concepts*, 1

²³ Seyhun Topbaş, *Konuşma Dilinin Evrim Sürecinde İletişim-Dil-Konuşma Bağlantısı*, Dil ve Kavram Gelişimi içinde, (8. Baskı, Kök yayıncılık, Ankara, 2019), 16.

anlamlar anlaşılmayı sağlar. Kavramların birbiriyle ilişkilerinde ilkeler ve kurallar meydana gelir.²⁴ Kavramlar anlamayı, bilgiyi işlemeyi sağlar. Kavramlar öğrenmeyi basitleştirerek kolaylaştırır. Üst düzey düşünme becerilerini geliştirir. Yeni kavramlar öğrenebilmek ancak bir başka kavramın varlığıyla mümkündür.²⁵

Literatürde farklı alanlarda Sokratik yönetime dayalı araştırmalar mevcuttur. Hüner,²⁶ Sokratik sorgulama temelli etkinliklerin Hayat Bilgisi dersinde başarı ve kalıcılığa etkisini incelediği araştırmasında Sokratik sorgulama temelli etkinliklerle tasarlanan ders içeriklerinde öğrencilerin ürettikleri düşüncelerin önemli taraflarını vurgulayabildikleri, düşüncelerini örneklendirebildikleri, farklı bakış açılarından bakabildikleri ve düşüncelerindeki tutarlılığı ifade edebildiklerini ortaya koymuştur. Çoban²⁷ Sokratik sorgulama yöntemi ile sorumluluk değerinin öğretimi başlıklı araştırmasında Sokratik sorgulama yöntemiyle ders yapılan sınıfın öğrencilerinin daha geniş anlamda sorumluluk bilincine sahip oldukları gözlenmiştir. Ayrıca değer öğretiminde, öğrenme öğretme süreci öncesinde ön yaşantılar oluşturmuş olmanın, değer öğrenilmesi ve genişletilmesinde önemli bir faktör olduğu sonucuna varmıştır.

Din eğitiminde kavram öğretimi farklı boyutlarıyla birçok araştırmaya konu olmuştur²⁸. Bu araştırmalardan elde edilen verilere bakıldığında dini kavramların diğer kavramlarla ortak yönleri olmakla birlikte dini kavramların kendine has özelliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Aydın²⁹ din eğitimi ve öğretiminde buldurma (Sokrates) yöntemini doğruluk kavramı örneğinden hareketle ele aldığı çalışmasında buldurma yönteminin her konuya uygulanamayacağını ifade etmiş, ancak iyi planlama ve yönetime uygun konuların seçilmesi halinde öğrencilerin gelişimine ve öğrenmelerin kalıcılığına katkı sağlayacağını belirtmiştir.

Hannam³⁰ dini kavramları üç temel kategoriye ayırmıştır. Birinci kategoride kavramlar bütün insanlar için ortak olan mutluluk, barış, adalet, sanat, aşk, toplum gibi kavramlardır. Bu kavramlara dindar olsun olmasın bütün insanlar benzer şekilde ilgilenir. İkinci kategorideki kavramlar dinsel kavramlardır ki, tanrı, ibadet, dua, iman gibi kavramlar bu türdendir. Bu kavramlar birçok dini gelenek tarafından kullanılır. Üçüncü kategorideki kavramlar belirli bir dine özgü kavramlardır. Bu kavramlara namaz, kilise, haham, teslis, brahma gibi kavramlar örnektir. Bunlar ise dini

²⁴ Fidan, Eğitim psikolojisi, 192

²⁵ Süleyman Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, (1. Basım, Dem Yayınları, İstanbul, 2004), 45-47.

²⁶ Sanem Hüner, Sokratik sorgulama temelli etkinliklerin Hayat Bilgisi dersinde başarı ve kalıcılığa etkisi, (Basılmamış doktora tezi, İstanbul, 2018).

²⁷ Okan Çoban, Sokratik sorgulama yöntemi ile sorumluluk değerinin öğretimi, (Basılmamış doktora tezi, Uşak, 2016).

²⁸ Bkz; Süleyman Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, (1. Basım, Dem Yayınları, İstanbul, 2004); Zehra Umutlu, *Peygamber Kavramının Öğretimi (5. Sınıf Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006; Habibe Erva Uçak, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kavram ve Kavram Öğretimi Sürecine İlişkin Görüşleri*, Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2020; Karadağ, Mecnun, *Okul Öncesi Din Eğitiminde Kavram Öğretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

²⁹ Mehmet Zeki Aydın, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Buldurma (Sokrates) Yöntemi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1993.

³⁰ Patrica Hannam, P4C in Religious Education, Philosophy for Children Through the Secondary Curriculum, pp. 127-145, (2012), 132.

geleneklerin ayırt edici kavramlarıdır. Hannam'a göre bu kavram kategorilerinin her birinde felsefi sorgulama öğrencilerin anlayışını derinleştirmek için kullanılabilir.

4. Dini kavramların öğretiminde Sokratik yöntem

Dini anlama, büyük ölçüde çocukların dil gelişimine, yani onların kelime ve kavramları doğru anlamalarına bağlıdır.³¹ Dini kavramların dünyasına dilin gelişmesiyle giren çocuk, bir süre sonra bu kavramları şuurlu bir şekilde anlamaya başlar. Dini duygu ve düşüncelerini bu kavramların içerisine yerleştirerek kendisi için anlamlı hale getirir³². Dini kavramların öğrenilmesi ilk etapta aile ve çevredeki büyüklerin kavramlarına ve konuşmalarına dayalıdır.

Her çocuk dünyaya belirli bir potansiyel ile gelir ve bu potansiyel yaşam ve deneyimlerle gelişir. Gelişim kendi içine kapalı, zihinsel süreçlerden ibaret değildir. İçinde yaşanan çevrenin ve alınan eğitimin çocuğun gelişimine etkisi yadsınamaz. Dini gelişim süreci de buna benzerdir. Çocuk dünyaya dindar olarak gelmez ancak dini bakımdan tamamen boş da değildir.³³ Hem İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnette hem de zengin düşünsel gelenekte insanın fitratına ve doğuştan getirdiği manevi özelliklere çokça vurgu vardır. Özellikle İbni Tufeyl'in Hayy Bin Yezan isimli kurgusal romanı insanın saf doğasının barındırdığı potansiyeli çok yönlü olarak ortaya koymuştur. Bununla birlikte dini kavramlar genellikle soyut kavramlardır ve kavrayış için belirli gelişim aşamalarının varlığını önceler. Ancak her insan küçük yaşlardan itibaren iyilik, dürüstlük, özgürlük gibi soyut kavramlara aşinadır.³⁴ Doğuştan getirilen bir takım tabii dini eğilim ve kabiliyetler çocuğun sosyal çevresi ve yaşantısı yoluyla gelişerek bir kişiliğe bürünür.

Din eğitiminde dini değerlerin ifadesi olan kavramları öğretirken, öğrenci yaşantısından hareket etmek, kalıcı öğrenmenin oluşması için önemlidir. Kavramları ezberletmek yerine, öğrencinin kavramları kendi yaşantısı haline getirip geliştirmesi kılavuzlanmalıdır.³⁵ Din eğitiminde kullanılan kavramların çocuğun algı dünyasına uygun olması, çocuğun anlayabileceği bir seviyede olması, çocuğun dini aidiyetine katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa gibi eğitimsel ilkelere riayet edilmesi gerekir. Zira dini kavramlar, genellikle soyut, sembolik anlamlar içeren mecazlarla doludur. Din eğitiminde din dilinin bu özelliği göz ardı edilmemelidir.³⁶

Bilişsel gelişim teorisine göre, insanın dışarıdan yeni öğrenmeleri yoluyla veya iç dünyasında meydana gelen dönüşümlerle bireyin denge halinde olan düşünceleri değişime uğramakta ve her yeni düşünüş daha kalıcı bir dengeye doğru yönelmektedir³⁷. Sorgulamaya dayalı düşünce insanın tam da bu eksik denge durumlarını bozmaya yarayan bir girişimdir. İnsanı dogmatik uykularından uyandırarak ilk

³¹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, (Gün Yayınları, Ankara, 1998), 42

³² Mustafa Köylü-Cemil Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, (1. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2017), 40

³³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, (3. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998), 252

³⁴ Köylü – Oruç, *Çocukluk dönemi*, 140

³⁵ Süleyman Akyürek, *İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Kuramsal Çerçeve*, Din Eğitimi içinde, (5. Baskı, Grafiker yayınları, Ankara, 2017), 104.

³⁶ Akyürek, *Kavram öğretimi*, 23.

³⁷ Jean Piaget, *Çocukta Zihinsel Gelişim*, (Cem Yayınevi, İstanbul, 1999), 18

zamanlar şaşkınlıkla beraber bir düşünsel dengesizlik yaratmayı amaçlar. Düşüncelerindeki uyumsuzlukları fark edene kadar her şey gayet doğru görünür ve birey bu durumdan gayet memnundur. Sokratik sorgulama bireyi daha üst bir denge durumuna getirmek için onu düşünceleriyle sorguya çeker. Sorgulama yoluyla oluşan dengesizlik durumu ilk bakışta karmaşayı, zihinsel karışıklığı andırsa da yeni bir arayışın başlangıcında olacaktır. Bu dengenin oluşmasında düşüncelerin gerekçelendirilip temellendirilmesi önemli rol oynar.³⁸

Dini düşüncenin merkezinde deneyim vardır. Din deneyimler yoluyla öğrenilir. En başta kimseye dini deneyim öğretilmeyeceğini belirtmek gerekir. Bunu kendileri deneyimlemek ve ondan öğrenmek zorundalar; bununla birlikte, birtakım sistematik sorular sorarak bireylere kendi deneyimlerini yorumlamalarına yardımcı olunabilir. Ya da bireylere kendi dini arayışları hakkında bilgi edinmeleri için birçok fırsat sağlanabilir.³⁹ Düşünce ve deneyimlerin gözden geçirildiği planlanmış eğitim süreçleri bu amaca hizmet edebilir. Sokratik yöntem, dinamik bir öğrenme süreciyle öğrenmeyi ve keşfetmeyi kolaylaştırır ve birçok duruma uygulanabilir. Dini deneyimlerin oluşmasında en önemli faktörlerin başında dini kavramlar gelmektedir. Allah, ahiret, iman, cennet, cehennem, günah gibi birçok dini kavram, dinin kendisine yüklediği anlamların ötesinde, bireyin deneyimleri yoluyla farklı boyutlar kazanabilmektedir. Bu nedenle bireyin deneyimlerini de göz ardı etmeyen ama kavramları doğru anlamlarıyla buluşturmayı kolaylaştıran eğitim süreçlerini oluşturmak önem arz etmektedir.⁴⁰ Eleştirel düşünme becerilerini geliştiren, inançların altındaki kavramsal anlam örüntülerini ortaya çıkarmaya çalışan Sokratik yöntemin amacı, öğrencilerin kendi yaşamlarını, hedeflerini ve değerlerini incelemek için bir strateji geliştirebildikleri sorgulama sürecini içselleştirmektir.

Sokratik yöntem kavramların ve tanımlarının önceden verildiği tümden gelimli akıl yürütmeye dayanmaz. Bu yaklaşımda öğretmen öğrenciye fikirleri ve stratejileri açıklar. Tümevarımsal akıl yürütmeye dayanan Sokratik yöntem ise, öğrencilerin belirli kanıtlara dayanarak genel bir sonuca ulaşmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım öğrencilerin ek bilgi toplamasına ve alternatif düşünceleri keşfetmesine yardımcı olmak için sistematik soruların kullanıldığı daha yavaş bir süreçtir. Tek bir cevabı ve çözümü vermek yerine öğretmen, alternatif görüşler olabileceği ve zor bir durumun olası farklı çözümlerini araştırmanın ve keşfetmenin yararlı olabileceği varsayımı üzerinde durur.⁴¹

Sokratik diyalog çeşitli adımlar içerir. İlk olarak, öğretmen öğrencinin kendi inançlarını ifade etmesini teşvik etmelidir ve (nazikçe) öğrencinin sahip olduğu inançlardaki çeşitli tutarsızlıklara dikkat çekmelidir. Öğretmen, öğrencinin kavramlara yüklediği anlamları ya da tanımlamalarını, bir dizi örneğe uygulayarak ve öğren-

³⁸ Mathew Lipman, vd., (1980), *Philosophy in the Classroom*, Second Edition, Temple University Press Philadelphia, 107

³⁹ Peter Jarvis, *Religious Experience and Experiential Learning*, *Religious Education*, 103:5, 553-567, (2008), 556

⁴⁰ James Overholser, *The Socratic Method of Psychotherapy*, (New York: Columbia University Press, 2019), 38

⁴¹ Overholser, *The Socratic Method*, 40

cinin inanç kümesinin kendi içinde ne kadar tutarlı olduğunu inceleyerek test edebilir. İkincisi, öğretmen öğrencinin mantıksal olarak tutarsız fikirlerini görmesine ve değiştirmesine yardımcı olur. Öğrenci sahip olduğu tutarsızlıkların farkına vardığında sonraki süreç biraz sıkıntılı, kafa karıştırıcı olabilir ve tartışma geçici bir çıkmaza girebilir. Ancak kafa karışıklığı öğrenme merakını harekete geçirecektir. Bu nedenle, sorgulama öğrencinin yanlış inançlarını çürütmeye dayanmasına rağmen, süreç tamamen yıkıcı değildir. Sorgulama vücudu iyileştirmek için ölü dokuyu kesen bir doktor gibi işlev görür.⁴² Amaç kişinin önceki düşünme şekillerini bırakmasını ve durumu yeni bir perspektiften görmesine yardımcı olmaktır. Üçüncüsü, tutarsız inançları ortaya çıkarırken akıl yürütme ve çelişkileri fark etme yolunda yeni şeyler öğrenilmiş olur. Bu süreçten öğrencinin, bazı entelektüel beceriler kazanmış olarak çıkacağı varsayılır.⁴³

Sokratik yöntem kavramları analiz ederek nihayetinde bazı genel geçer tanımlara ulaşmak ister. Amaç sadece kavramların doğru tanımlarını bulmak değil, kavramlara yüklenen çeşitli anlamların bireyin hayatındaki etkilerini incelemektir. Tanımlara odaklanmak, yanlış kavramsallaştırmaların muhtemel nedenlerini ortaya çıkarabilir ve böylece öğrencilerin daha uygun davranışlara yönlendirmeye yardımcı olabilir. Öğrencilerin eksik veya yanlış öğrenmeleri ile ilgili görünen önemli kavramları açıklığa kavuşturmak için tanımlara başvurulur⁴⁴. Bu kavramlar, çoğunlukla genel konulardan seçilir. Örneğin imanı tanımlamaya çalışırken, öğretmen ayrıntılı bir cevap aramaz, bunun yerine öğrencinin ilgili konuyla yüzleşmesi, doğru ve samimi bir iman anlayışının ortaya çıkarılması için öğrencinin duygu, düşünce ve deneyimlerinden hareket eder

Bazen tanımlar, öğrenci tarafından kullanılan değerlendirme standartlarının netleştirilmesine yardımcı olmak için kullanılır.⁴⁵ Birey üzerinde güçlü etkileri olan temel kavramlar mevcuttur ve yoğun duygusal çağrışımlar taşır. Örneğin ölüm, şeytan, Tanrı gibi kavramlara yüklenen anlamlar, bazen aşırılıklar içerebilmektedir. Bu kavramları netleştirmek için; “Ölüm neden korkunçtur?”, “Şeytan insanlara istemediği bir şeyi yaptırabilir mi?” “Allah’tan korkmalı mıyız?” gibi sorular sorarak kavramların doğru anlam çerçevelerine oturması sağlanabilir.

Kavram öğretiminde kavram haritalarının kullanımı kavramı meydana getiren alt ve üst kavramların belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Din eğitiminde Sokratik yöntem kavramların doğru anlamlarının ve örnek olan ve olmayanlarının tespitinde işlevseldir. Kavram öğretiminde önemli bir konu ise kavram yanlışlarıdır. Uçak,⁴⁶ araştırmasında kavram yanlışlarını gidermeye yönelik yöntemlerin kavram kazanım sürecine olumlu katkı sağlayacağını belirtmiştir. Sokratik yöntemin temelde böyle bir amaca hizmet ettiğini söylemek gerekir. Kavramların tanımlarına ulaşma

⁴² Seeskin, *Dialogue and Discovery*, 38

⁴³ Overholser, *The Socratic Method*, 49

⁴⁴ Futter Dylan, *The Socratic fallacy undone*, *British Journal for the History of Philosophy*, 27: 6, 1071-1091, (2019), 1073

⁴⁵ Overholser, *The Socratic Method*, 52

⁴⁶ Habibe Erva Uçak, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kavram ve Kavram Öğretimi Sürecine İlişkin Görüşleri*, (Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2020), 228.

sürecinde kavramın ne olduğu ve ne olmadığı muhtemel yanlış ön kabuller üzerinden değerlendirilir.

Sokratik yöntem öğrencilerin değerlerini, ilkelerini ve inançlarını incelemek için sorular kullanır. Katılımcılar, sorgulama yoluyla, yaşam biçimlerini meydana getiren dünya hakkındaki ahlaki düşüncelerini tanımlamak ve daha sonra savunmak için çabalarlar. Sokratik sorgulama, öğrencilerin yaşamlarını sürdürürken, davranışlarını biçimlendiren motivasyonları ve varsayımları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, Sokratik yöntemi uygulayan öğretmen, öğrencilerin gerçekleri bilmelerini isteyebilir, ancak öğrencilerin bu gerçekler hakkında ne düşündüklerine daha fazla odaklanmak ister. Amaç, genelleştirilmiş önermeleri ve soyutlamaları dikkate almak değil, her bir katılımcının fikirlerinin altında yatan değerleri ve inançları araştırmaktır. Sokratik sorgulamanın özü, katılımcıların inanç ve değer sistemi olduğundan, bu inançlar veya değerler sorgulandığında veya yalanlandığında, söz konusu insanların yaşamlarının tutarlılığından başka bir şey sorgulanmış olmamaktadır.⁴⁷

Diğer taraftan eğitimcinin dine dair düşüncesi, sorgulamanın yönünü ve içeriğini belirlemede önemli bir etkidir. Diyalog yöntemiyle yapılan din dersinde sınıfta savunmacılıktan kaçınmak zordur, çünkü inançlar ve değerler herkesin davranışını, tepkilerini ve niyetlerini yönetir. Herhangi bir konunun öğretiminde tarafsızlık, özellikle de inançla ilgili konularda oldukça zordur. Öğretmek için neyin seçildiği ve neyin nasıl önemsenmeden geçildiğini yöneten dünya görüşü dışlanamaz.⁴⁸ O halde din eğitiminde tarafsızlığı aklın ilkelerinde, tutarlılıkta aramak gerekir. Soru sormak, eleştirmek, derinliğine nüfuz etmek açısından önemlidir. Sorgulamayı yapan, hiçbir ön kabulü dayatmadan özgürce hakikati aradığını ilan etmelidir. Basitçe öğretilen içeriğin doğruluğunu varsaymak yerine, öğretmen, din eğitiminde açık, eleştirel ve araştırmacı öğrenmeyi teşvik etmelidir.

Din eğitiminde kavram öğretilirken genellikle iki öğretim stratejisi kullanılmaktadır. Bunlardan biri sunuş yoluyla diğeri ise buluş yoluyla kavram öğretimidir. Sunuş yoluyla kavram öğretimi, bilginin aktarılması, kavram, ilke ve genellemelerin açıklanmasında çok sık kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde öğretilecek kavramların düzenlenmiş, sıralanmış olması gerekir. Öncelikle genel kavramlar, ardından bu kavramların ayrıntılarının öğrenciye kazandırılması amaçlanır. Anlatım ve konuşmaya dayanmasına rağmen bol örnek kullanılması, öğrencilerden geri dönüt alınması, kavramların birbiriyle ilişki içerisinde öğretilmesi önemlidir.⁴⁹ Anlamli öğrenmenin gerçekleşebilmesi için diğeri bir önemli husus öğrencide olumlu bir hazırlığın olmasıdır. Öğrenci öğrenmeye istekli ve onu gerçekleştirmeye kararlı olmalıdır.⁵⁰

Her öğretim yönteminin kendine göre başarılı olduğu yönleri vardır. Sunuş yöntemi özellikle eğitimin ilk yıllarında, öğrencinin bilgilerinin eksik olduğu durumlarda ve kavramlar arası ilişkilerin öğretiminde etkilidir. Öğrenciler başlangıçta öğ-

⁴⁷ Delic - Becirovic, Socratic Method, 515

⁴⁸ Brenda Watson, Why Religious Education Matters, *Debates in Religious Education*, Jull 11,(13-21), (2011), 18.

⁴⁹ Aydın, Buldurma yöntemi, 45

⁵⁰ Fidan, eğitim Psikolojisi, 94.

retilecek kavramlar ile ilgi bazı bilgilere sahip olmadığında sonraki kavramları anlamadan ezberlemek durumunda kalır. Ezbere dayanmayan anlamlı öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öğretmenin konuyu kendi içinde bir bütünlük oluşturacak şekilde organize etmesi gerekir. Kavram ve genellemeler verilmeden önce öğrencinin ön öğrenmeleri harekete geçirilmeli, kavram diğer yapılarla ilişkilendirilmelidir.⁵¹ Yeni öğrenilecek kavramlar ile daha önceki öğrenmelerin birbiriyle ilişkilendirilmesi ise, bilginin örgütlenmesini sağlar. Şekiller, şemalar, grafikler şeklinde dersin başında verilen örgütleyiciler, açıklama, karşılaştırma veya kavram haritaları olacak şekilde sunulabilir.⁵²

Din eğitiminde kullanılan bir diğer kavram öğretim stratejisi buluş yoluyla kavram öğretimidir. Buluş yoluyla kavram öğretiminde kavramlar analiz edilerek soyutlamalara ulaşmak amaçlanır. Sunuş yönteminde öğretmenin merkezi rolüne rağmen bu yaklaşımda öğrenci etkinliği belirleyicidir. Çocukların düşünüş şekli yetişkinlerinkine benzemez. Bu yüzden çocukların problemleri nasıl çözdükleri, olaylara nasıl baktıklarını bilmek, öğrenmelerini sağlamak için gereklidir.⁵³ Öğretmenin rolü öğrenciyi yönlendirmek ve cevabı ona buldurmaktır. Öğretmen örnekleri sunarak öğrencinin ilke ve genellemelere ulaşmasına kılavuzluk eder. Öğretmenin görevi öğrenciye bilgiyi hazır olarak vermek değil, öğrencinin kendi kendine bilgiye ulaşacağı ortamı hazırlamaktır.⁵⁴ Bruner'e göre,⁵⁵ kavram kazanım süreci üç ana bileşene sahiptir. İlk olarak, öğretmen geliştirilecek bir kavram seçer. İkincisi, verilen çeşitli örneklerle öğrenciler bu kavramın özelliklerini genelleştirmeye ve özellikleri hakkında hipotezler oluşturmaya çalışırlar. Son olarak, öğrenciler yeni fikirlerini bir roman veya yeni bir duruma uygulayarak yaptıkları hipotezleri test eder ve değerlendirir.

Yukarıda ifade edildiği gibi her öğretim yönteminin kendisine göre avantajlı ve dezavantajlı durumları vardır. Din eğitiminde sunuş yoluyla eğitim sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Ancak bu yöntemi çok sık kullanmak öğrenciyi pasif bir alıcı konumuna getirmektedir. Ön öğrenmelerin eksik olduğu durumlar haricinde bu yöntem kullanmamakta yarar vardır. Sokratik yöntemin buluş yoluyla öğretime daha uygun olduğunu söyleyebiliriz. Bu yöntemde cevaplar öğrenciye önceden verilmez. Öğretmen öğrenciye kılavuzluk eder, cevabı kendisine buldurur.

Din eğitiminde Sokratik yöntemin öğretimin hangi basamaklarında kullanılabileceği üzerinde durulabilir. Bugün Sokratik yöntemeye dayalı olarak geliştirilen Matthew Lipman'ın Çocuklar için felsefe yaklaşımı (P4C), Leonard Nelson'ın Sokratik yöntemi, McCall'ın Felsefi Sorgulama Topluluğu bütün dünyada yaygın olarak kullanılan eğitim programlarıdır.⁵⁶ Çocuklar için felsefe her kademedede uygulanabilmekle birlikte genellikle okul öncesi eğitimde kullanılmaktadır. Nelson'un Sokratik yöntemi daha çok yetişkinler içindir. McCall'ın yaklaşımı ise hem çocuklar hem de yetişkinler

⁵¹ Ali Murat Sünbül, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, (1. Baskı) Çizgi Yayınları, Konya, 2007), 108

⁵² Şeref Tan, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, (5. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2010), 252

⁵³ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, (24. Baskı, Yargı Yayınları, İstanbul, 2015), 61

⁵⁴ Tan, *Öğretim yöntemleri*, 254.

⁵⁵ Senemoğlu, *Gelişim*, 63.

⁵⁶ Filiz Karadağ - Vesile Demirtaş, *The Effectiveness of The Philosophy with Children Curriculum on Critical Thinking Skills of Pre-School Children*, (Vol 43, No 195, 2018)

için kullanılmaktadır. Din eğitiminde bu yaklaşımlardan uygun olanları eğitimin her kademesinde kolaylıkla kullanılabilir.

Sonuç

Aristoteles, Sokrates'in felsefi geleneğe en önemli iki katkısını, 'evrensel tanımlar ve tümevarım' olarak ifade etmiştir. Sokratik yöntemin temelini bu iki kavram oluşturur. Sokrates kavramların doğru tanımlarına ulaşmak için tümevarım yöntemini kullanmıştır. Bu makalenin konusunun kavram öğretimi olması biraz da Sokratik yöntemin bu özelliğinden dolayıdır. Din eğitiminde kavram öğretimi temel konuların başında gelmektedir. Eğitimin kendisi çoğunlukla kavram öğretiminden oluşmaktadır. Diğer alanlarda yapılan araştırmalarla paralel bir şekilde Sokrates'in doğru kavram tanımlarına ulaşmak için kullanmış olduğu diyalog yönteminin, dini kavramların öğrenci yaşantısına dayandırılarak analiz edilmesine yardım edebileceği, sonuç itibarıyla anlamlı ve kalıcı öğrenmelere katkı sağlayabileceği söylenebilir.

Dini literatürde özellikle soyut kavramlar, mecazlar, temsiller çok fazladır. Bu nedenle kavram öğretiminde öğrencinin bilişsel ve dil gelişimi göz önüne alınmalıdır. Soyut düşünme yeteneği az gelişmiş öğrencilere kavram öğretilirken, somutlaştırarak öğrenci düzeyine uygun hale getirmek gerekmektedir. Kavram öğretiminde bir başka husus öğrencilerin ön öğrenmeleridir. Ön öğrenmeler yetersiz olduğunda yeni öğretilecek kavramlar ezberleme düzeyinde kalabileceğinden yeni kavram öğretilmeden önce öğrencinin eksik öğrenmeleri giderilmeli ve kavram diğer öğrenmeleri ile ilişkilendirilmelidir.

Din eğitimi uygulamalarında öğretmenin daha çok aktif olduğu sunuş teknikleri sıklıkla kullanılmaktadır. Bu yola başvurulmasının bir sebebi de dini kavramların yukarıda zikredilen soyut karakteridir. Dini kavramları anlatarak öğretmek, zamandan tasarruf sağlamak ve daha çabuk sonuca ulaşmak için kolaylık sağlayabilir. Diğer taraftan bu yöntem ezberciliği teşvik etmekte, sonuç itibarıyla kavramların kısa süre sonra unutulmasına neden olabilmektedir. Sokratik yöntemin uygulanabilmesi ise belli bir yatkınlığı ve bir takım becerileri gerektirdiği için zordur. Öğretmen bir sanatçı gibi eserini ortaya çıkarmalıdır. Sokrates'in bakış açısından ifade edilecek olursa, öğretmen bilgiyi doğurtan ebedir. Ebelik sanatı (öğretmenlik) tecrübe olmadan, doğumun ürünü olan bilginin yapısı bilinmeden yapılamaz. Dolayısıyla Sokratik yöntemin en önemli ögesi öğrenci ise diğeri öğretmendir. Öğretmen öğrenciye kılavuzluk ederken ona hakikati bulduracak sorular sormalı ve bu soruları doğru bir sıra ile sormalıdır.

Din alanı herkesin hakkında az çok bilgi sahibi olduğu ve dahi gerçekliğini merak ettiği bir alandır. Diğer taraftan birçok insanın din konusunda, birçok gerçek dışı, hurafe cinsinden malumatlara sahip olduğu da bilinmektedir. Dini kavramları bu yanlış anlamlardan arındırmak için, insanların anlam dünyalarını şekillendiren, bakış açılarını yönlendiren düşünce ve anlayışların sorgulanması gerekmektedir. Sokratik yöntem bu arındırmayı gerçekleştirmek için gerekli araçlara sahiptir: Sistemik sorular, diyalektik ve tümevarımsal akıl yürütme. Bu konuda gerekli donanıma sahip eğitimciler tarafından, çocukların dini duygularını tahrip etmeden verilecek bir din eğitiminin bilinçli ve otonom bireyler yetiştirmede önemli katkıları olabilir.

Kaynakça

- Akyürek, Süleyman, *Din Öğretimi, Model, Strateji, Yöntem ve Teknikler*, (8. Basım), Nobel Yayınları, Ankara, 2019.
- Akyürek, Süleyman, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi (Doğruluk Kavramı Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri., 2003
- Akyürek, Süleyman, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, (1. Basım), Dem Yayınları, İstanbul, 2004.
- Akyürek, Süleyman, *İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Kuramsal Çerçeve*, Din Eğitimi içinde, (5. Baskı), Grafiker yayınları, Ankara, 2017.
- Arslan, Ahmet, *İlk Çağ Felsefe Tarihi, Sofistlerden Platon'a*, (8. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Buldurma (Sokrates) Yöntemi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1993.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, Karakoç Yayınları, Ankara, 1998.
- Bakırcıoğlu, Rasim, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012.
- Bilgin Tiryaki, Kübra - Sunar, Lütfi, *Kavram Geliştirme*, Nobel Yayınları, Ankara, 2016.
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayınları, Ankara, 1998.
- Boghossian, Peter. Socratic Pedagogy, Critical Thinking, and Inmate Education, *The Journal of Correctional Education*, 57(1)«March, 42-63, 2006.
- Cevizci, Ahmet, *Sokrates*, (4. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2013.
- Coşğun, Sena. Bir Yurttaş Yetiştirme Denemesi: Sokrates ve İdeal İnsanı, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*; (29): 68-80, 2015.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*, (15. Basım), Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006.
- Çoban, Okan, Sokratik sorgulama yöntemi ile sorumluluk değerinin öğretimi, (Basılmamış doktora tezi, Uşak, 2016).
- Delic, Haris - Becirovic, Senad, Socratic Method as an Approach to Teaching, *European Researcher. Series A*, Vol.(111), 2016, pp. 511-517
- Dylan B. Futter The Socratic fallacy undone, *British Journal for the History of Philosophy*, 27:6, 1071-1091, 2019, DOI: 10.1080/09608788.2019.1588702
- Fidan, N, *Eğitim Psikolojisi*, Alkım Yayınları, Ankara, 1985.
- Fidan, Nurettin - Erden, Münire. *Eğitime Giriş*, (1. Baskı), Alkım Yayınları, Ankara, 1992.
- Freire, Poul, *Ezilenlerin Pedagojisi*, (2. Basım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, (32. Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul, 2019.
- Hannam, Patrica, P4C in Religious Education, Philosophy for Children Through the Secondary Curriculum, pp. 127-145, (2012).
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, (3. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

- Hüner, Sanem, Sokratik sorgulama temelli etkinliklerin Hayat Bilgisi dersinde başarı ve kalıcılığa etkisi, (Basılmamış doktora tezi, İstanbul, 2018).
- Jarvis, Peter, Religious Experience and Experiential Learning, *Religious Education*, 103:5, 553-567, 2008.
- Jawoniyi, Odantan. Religious Education, Critical Thinking, Rational Autonomy, and the Child's Right to an Open Future, *Religion & Education*, 42:1, 34-53, 2015.
- Karadağ, Filiz - Demirtaş, Vesile Yıldız. The Effectiveness of The Philosophy with Children Curriculum on Critical Thinking Skills of Pre-School Children , Vol 43,No 195, pp. 19-40, 2018
- Karadağ, Mecnun, *Okul Öncesi Din Eğitiminde Kavram Öğretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.
- Karataş Coşkun, Mahinie, *Kavram öğretimi*, (1. Baskı), Karahan Yayıncılık, Adana, 2011.
- Kefeli, İdil - Kara Utku. Çocukta Felsefi Ve Eleştirel Düşüncenin Gelişimi, *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, vol: 41, no: 1, (339-357), 2008.
- Kierkegaard, Soren. (2009), *İroni Kavramı*, (3. Baskı), İmge Yayınevi, Ankara, 2009.
- Klausmeier, Herbert, Teaching Concept Learning and Concept, *Educational Psychologist*, Lawrence Erlbaum Associate, 27(3), (267-286), 1992.
- Koç, Turan, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Köylü, Mustafa - Oruç, Cemil, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, (1. Basım), Nobel Yayınları, Ankara, 2017.
- Köylü, Mustafa-Oruç, Cemil."Dini İnançın Temellerinin Bilimsel ve Teolojik Değerlendirmesi: Nöroteoloji[Scientific and Theological Evaluation of Religious Belief: Neurotheology]". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal25/2(December2021):591-560
- Murphy, Gregory, *The Big Book of Concepts*, A Bradford Book The MIT Press Cambridge, Massachusetts/London, England, 2002.
- Overholser, James, *The Socratic Method of Psychotherapy*, New York: Columbia University Press, 2019.
- Özlem, Doğan, *Mantık,Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004.
- Piaget, Jean, *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Platon, *Diyaloglar*, (15. Basım), Remzi Kitapevi, İstanbul, 2019.
- Platon, *Phaidon*, (3. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2017a.
- Platon, *Phaidros*, (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2017b.
- Schunk, Delic, *Learning Theories*, (Second Edition), Prentice-Hall, New Jersey, A.B.D, 1991.
- Seeskin, Keneth, *Dialogue and Discovery : A Study in Socratic Method*, State Universty of New York press, Albany, A.B.D, 1987.
- Senemoğlu, Nuray, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, (24. Baskı)Yargı Yayınları, İstanbul, 2015.

- Sünbül, Ali Murat, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, (1. Baskı), Çizgi Yayınları, Konya, 2007.
- Şahin, Mehmet Emin, Kur'ân Tefsirinin Felsefi ve İş'ârî İmkânı (Molla Sadrâ Örneği), *Bilsam Yayınları E-Kitap*: 15, Malatya, 2020c.
- Şahin, Mehmet Emin, Molla Sadrâ Tefsirinde Lafzatullah, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Dergisi*, c.13 s.25 (2020) s.109-126, 2020a.
- Şahin, Mehmet Emin, Müsebbihât Sûrelerinin Tefsirinde Molla Sadrâ'nın Tesbih Kavramına Yaklaşımı (Hadîd, Cum'â ve A'lâ Sûreleri Bağlamında), *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, cilt 15 s.4 (2020), 561-573, 2020b.
- Tan, Şeref. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, (5. Baskı), Pegem Akademi, Ankara, 2010.
- Topbaş, Seyhun, *Konuşma Dilinin Evrim Sürecinde İletişim-Dil-Konuşma Bağlantısı*, Dil ve Kavram Gelişimi içinde, (8. Baskı), Kök yayıncılık, Ankara, 2019.
- Uçak, Habibe Erva, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kavram ve Kavram Öğretimi Sürecine İlişkin Görüşleri*, Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2020.
- Umutlu, Zehra, *Peygamber Kavramının Öğretimi (5. Sınıf Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.
- Watson, Brenda, Why Religious Education Matters, *Debates in Religious Education*, Jull 11,(13-21), 2011.